

Prof. dr hab. Stanisława Steuden

Lublin, dnia 7.04.2019 r.

Instytut Psychologii KUL

ul. Aleje Racławickie 14

20-950 Lublin

Recenzja rozprawy doktorskiej Pani mgr Żanny Staniszewskiej pt. *Zmiana w postrzeganiu jakości komunikacji małżeńskiej u uczestników grupowej psychoterapii emocjonalno-stresowej na Ukrainie*, napisanej pod kierunkiem Ks. dr hab. Pawła Landwójtowicza, prof. UO i promotora pomocniczego Ks. dr Pawła Brudka.

Recenzję opracowano na zlecenie Rady Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Opolskiego

Uzasadnienie ważności tematu

Jednym z współczesnych problemów społecznych jest kryzys małżeństwa i rodziny, którego wyrazem jest wzrastająca liczba rodzin rozbitych, małżeństw rozwiedzionych a także dążenie do legalizacji różnych form związków nieformalnych czy układów partnerskich. Przyczynę tego kryzysu można po części upatrywać w przemianach społeczno-kulturowych dotyczących różnych obszarów życia, w tym także sposobu funkcjonowania małżeństwa i rodziny. Przemiany te z jednej strony mają charakter pozytywny, ponieważ kładą nacisk na autonomię człowieka w dokonywaniu różnych wyborów życiowych, ale równocześnie generują problemy nowe. Identyfikacja aktualnych potrzeb małżonków i ich rodzin wymaga pogłębionych badań, których wyniki mogłyby być aplikowane do celów praktycznych. W ten nurt poszukiwań badawczych wpisuje się temat podjęty przez Panią mgr Żannę Staniszewską w przedstawionej mi do recenzji dysertacji doktorskiej pt. *Zmiana w postrzeganiu jakości komunikacji małżeńskiej u uczestników grupowej psychoterapii emocjonalno-stresowej na Ukrainie*. Temat rozprawy doktorskiej jest ambitny, a ze sposobu jego sformułowania można wnosić, iż dotyczy ewaluacji efektów terapii małżeńskiej prowadzonej w dłuższej perspektywie czasowej.

Główny problem pracy zawiera się w pytaniu: *Czy uczestnicy grupowej psychoterapii emocjonalno-stresowej różnią się w zakresie postrzegania komunikacji małżeńskiej przed i po zastosowaniu oddziaływań terapeutycznych?* (s.10). *Celem pracy jest uzasadnienie znaczenia psychoterapii emocjonalno-stresowej dla jakości komunikacji małżeńskiej.*

Praca ma charakter teoretyczno-empiryczny, podział treści jest logiczny, a sposób konstrukcji tekstu odpowiada przyjętym standardom metodologicznym. Praca jest kompletna, układ treści prawidłowy, obejmuje: wstęp, trzy dobrze wyodrębnione części (Doktorantka

omawia w nich podstawy teoretyczne projektu badań, ich metodologię oraz uzyskane rezultaty), zakończenie oraz spis bibliografii, tabel i wykresów. Do pracy dołączone są aneksy zawierające indywidualne wyniki badań oraz protokoły metod zastosowanych do ewaluacji komunikacji małżeńskiej.

Podstawy teoretyczne badań

Przedmiotem szczegółowych rozważań teoretycznych w pierwszej części pracy Doktorantka uczyniła trzy kluczowe zagadnienia: założenia grupowej psychoterapii emocjonalno-stresowej (rozdział 1); wybrane zagadnienie dotyczące komunikacji małżeńskiej (rozdział 2) oraz specyfikę funkcjonowania małżeństwa na Ukrainie z uwzględnieniem aspektów społeczno-prawnych (rozdział 3).

Rozważania zawarte w rozdziale pierwszym w całości dotyczą grupowej psychoterapii emocjonalno-stresowej, jako metody klinicznej, opracowanej przez W. Rożnowa w latach osiemdziesiątych XX wieku. Za podstawę teoretyczną tej psychoterapii przyjęto H.Seleya koncepcję stresu, a zwłaszcza jego funkcje pato- i salutogenne oraz M.Bruno koncepcję twórczej ekspresji. Psychoterapia emocjonalno-stresowa jest procesem aktywnego i leczniczego oddziaływania na emocjonalną sferę człowieka. Jej celem jest dostrzeżenie i radykalna zmiana postawy do siebie i swojego chorobliwego stanu oraz relacji w mikro- i makrospołecznym środowisku (s.25-26). Pomaga w zrozumieniu siebie, swoich słabości i sił oraz potencjalnych możliwości rozwojowych.

Doktorantka w sposób przystępny a zarazem obszerny opisuje główne zasady grupowej psychoterapii emocjonalno-poznawczej oraz etapy jej prowadzenia. Szerzej omawia metodę *twórczego samo wyrażania* wg Bruno, oraz jej modyfikację dokonaną przez Gogoliewiszcz. W dalszej kolejności Doktorantka omawia techniki pracy terapeutycznej (*np. werbalne psychoterapeutyczne interwencje dokonywane za pomocą słuchania nagrań czy przeglądania materiałów video*), możliwe do stosowania na różnych etapach psychoterapii, w których stres jest narzędziem psychologicznej interwencji.

Drugi rozdział pracy pt. *Komunikacja małżeńska – wybrane zagadnienia* koncentruje uwagę czytelnika wokół dwóch głównych tematów - *teoretycznych podstaw komunikacji* (paragraf 2.1) oraz *komunikacji małżeńskiej* (paragrafy 2.2. do 2.6). Część pierwsza (paragraf 2.1 i wyodrębnione w nim części) poświęcona jest omówieniu komunikacji międzyludzkiej w znaczeniu ogólnym. Doktorantka przedstawia szerokie spektrum zagadnień dotyczących komunikacji małżeńskiej. Dotyczą one sposobu definiowania komunikacji w naukach społecznych, jej rodzaju (*werbalna, niewerbalna*), poziomy (*zewewnętrzny i wewnętrzny*),

modeli (*liniowy, transakcyjny, interaktywny*), elementów procesu komunikacyjnego, funkcji komunikacji, znaczenia mowy i języka w przekazie treści, potrzeb człowieka przekazywanych i realizowanych w procesie komunikacji, powiązań komunikacji z emocjami, stylów komunikacji oraz bariery komunikacyjnych.

Rozważania teoretyczne zawarte w paragrafie 2.1. w znakomity sposób wprowadzają czytelnika w zagadnienia dotyczące komunikacji małżeńskiej omówione w paragrafach od 2.2 do 2.6. W pierwszej kolejności Doktorantka omawia różne definicje komunikacji małżeńskiej, których autorzy (Wawrzak-Chodaczek, Kazimierczak, Plopa, Harwas-Napierała, Łyskowa) zajmują wspólne stanowisko odnośnie tego, że komunikacja małżeńska jest procesem dynamicznym, opartym na zasadach empatii i umiejętności wzajemnego dopasowywania się. Wiele uwagi Doktorantka poświęca funkcji komunikacji małżeńskiej (*informacyjna, normatywna, wchodzenia w role małżeńskie i rodzinne, praktyczna wyrażająca się w wzajemnym nabywaniu różnych umiejętności, ekspresyjna, rekreacyjna, socjalna, afektywno-oceniająca, prokreacyjna*) a także jej dynamice na kolejnych etapach małżeństwa trwania małżeństwa. Omówione zostały także zagadnienia dotyczące powiązania komunikacji małżeńskiej z uczuciami (*ich jakością, sposobem wyrażania, w tym także w zależności od płci małżonków*), autonomią w sposobie funkcjonowania i określonymi granicami *Ja* u każdego z małżonków, nasileniem konfliktów małżeńskich i znaczeniem dialogu w jej podtrzymaniu. Wiele miejsca Doktorantka poświęca omówieniu komunikacji małżeńskiej w różnych nurtach badań psychologicznych (*dynamicznych, behawioralnych, humanistycznych, systemowych, transakcyjno-analitycznych*) – wskazuje na relacje małżeńskie zróżnicowane ze względu na sposób komunikacji, autonomię oraz specyfikę ról małżeńskich i rodzinnych.

Ostatni rozdział teoretyczny (3) poświęcony jest omówieniu specyfiki małżeństwa na Ukrainie. Doktorantka w pierwszej kolejności przedstawiła instytucję małżeństwa w aspekcie historycznym, odwołując się do obowiązującej tradycji i kultury a następnie wskazała trzy możliwe perspektywy rozważań dotyczących małżeństwa, a mianowicie prawną, społeczną oraz psychologiczną. Pierwsza z nich odwołuje się do Kodeksu Rodzinnego Ukrainy, który określa małżeństwo jako dobrowolny i równoprawny związek mężczyzny i kobiety, zarejestrowany w organie państwowym. W części poświęconej perspektywie społecznej Doktorantka odwołuje się do dokonujących się przemian społeczno-kulturowych na Ukrainie, które dotyczą m.in. wzrostu wskaźnika rozwodów, wzrostu wieku zawarcia małżeństwa, a także wzrostu liczby związków nieformalnych. Z kolei w rozważaniach dotyczących psychologicznych aspektów małżeństwa (paragraf 3.4) wskazuje na współczesne problemy

związane z rozumieniem istoty małżeństwa, trudności w rozwiązywaniu codziennych problemów, a także obecność różnych form zaburzeń zachowania i zdrowia psychicznego utrudniających funkcjonowanie małżeństwa i rodziny.

Podsumowując tę część pracy chcę podkreślić, iż zakres podejmowanych w niej zagadnień jest szeroki – Doktorantka w sposób wyczerpujący i przystępny omawia trzy obszerne zagadnienia: psychoterapię emocjonalno-stresową, komunikację interpersonalną i małżeńską oraz specyfikę instytucji małżeństwa na Ukrainie. W mojej ocenie ta część pracy stanowi pełne uzasadnienie dla opracowania projektu badań, sformułowania pytań problemowych i określenia sposobu ich rozwiązania. Należy podkreślić, że Doktorantka wykazała się dobrą znajomością literatury przedmiotu i jej umiejętnym zreferowaniem. Warto dodać, że ta część pracy dostarcza czytelnikowi wielu interesujących, nowatorskich i ważnych treści dotyczących m.in. możliwości wsparcia jakości komunikacji małżeńskiej, wskazania pozytywnej roli psychoterapii emocjonalno-stresowej w uruchamianiu konstruktywnych sposobów funkcjonowania małżeństwa i rodziny.

Istniejące niedociągnięcia, na które z obowiązku recenzenta pragnę zwrócić uwagę w głównej mierze dotyczą uchybień w sposobie formułowania myśli – podaję przykłady:

- technika kierowanego stresu wywołuje u pacjenta względne myślenie (s.41);
- w celu obrony od nieznanego mu uczuć, formułuje subosobowość (podosobowość) (s.61). subosobowość (podosobowość) to maska, sposób zachowania, który ukrywa prawdziwe cechy osobowości (s. 61)
- funkcja rolowej identyczności (s. 79).

Druga część pracy pt. *Metoda badań własnych* zawiera omówienie całości projektu badań realizowanych przez Doktorantkę. Już na wstępie w paragrafie 4. *Synteza założeń teoretycznych badań własnych* odnajdujemy odwołanie się Doktorantki do badań realizowanych w obszarze międzynarodowym, oraz uzasadnienie ważności psychoterapii emocjonalno-stresowej w poprawie jakości relacji małżeńskiej. Szczegółowy problem pracy zawiera się w dwóch pytaniach problemowych i odnoszących się do nich hipotezach badawczych:

1) Czy pod wpływem grupowej psychoterapii emocjonalno-stresowej zmienia się postrzeganie komunikacji małżeńskiej u uczestników grup?

2) Jak zmienia się postrzeganie komunikacji małżeńskiej u uczestników grup po zastosowaniu grupowej psychoterapii emocjonalno-stresowej? (s.147-148)

Odnośnie do pytania pierwszego została postawiona hipoteza ogólna, w myśl której w wyniku oddziaływania psychoterapii emocjonalno-stresowej zmianie ulega sposób postrzegania komunikacji małżeńskiej. Zaś odnośnie do pytania drugiego sformułowano kilka hipotez szczegółowych w myśl których po zakończeniu terapii w porównaniu z okresem przed terapią w komunikacji małżeńskiej wzrasta poziom: zaufania, wzajemnego porozumienia, podobieństwa poglądów, znaczenia wspólnych symboli rodzinnych, łatwości komunikacji, psychoterapeutyczności, wsparcia i zaangażowania, natomiast obniża się poziom deprecjacji.

Mocną stroną projektu doktorskiego są badania pilotażowe (paragraf 5.2) przeprowadzone w grupie 68 uczestników psychoterapii grupowej emocjonalno-stresowej. Obejmowały one pięć typów sytuacji ukazujących komunikację małżeńską (*reakcję na pozytywne i negatywne wypowiedzi partnera, prośby, współdziałanie oraz empatię*). Uzyskane rezultaty wykazały, że u badanych w największym stopniu ujawniły się dwa rodzaje stylów komunikatywnych: kompetentny (*udzielanie wsparcia, współczucie, empatia*) i zależno-kompetentny (*umiejętność nawiązania kontaktu*).

W badaniach zasadniczych do oceny komunikacji małżeńskiej zastosowano dwie metody kwestionariuszowe: *Kwestionariusz Jakości Komunikacji Małżeńskiej* (KJKM) w opracowaniu: A. Alosziny, I. Gozmana i E. Dubrowskiej oraz *Kwestionariusz Komunikacji Małżeńskiej* (KKM) w opracowaniu M. Kaźmierczak i M. Płopy. Dodatkowo do oceny danych socjodemograficznych zastosowano *Arkusze osobowy*. Badaniami objęto 108 osób (*małżonków*), uczestników terapii grupowej emocjonalno-stresowej (w Odessie, Dowbyszu i Kijowie). Wiek badanych zawierał się w przedziale od 22 do 64 lat. Do dalszych analiz wybrano 100 osób, które poprawnie wypełniły metody. W charakterystyce badanych Doktorantka uwzględniła staż małżeński (od 1 roku do 42 lat); płeć badanych (68 kobiet i 32 mężczyzn); wykształcenie oraz sposób zawarcia małżeństwa (cywilne, wyznaniowe).

Tę część pracy oceniam pozytywnie, sposób sformułowania problemu i hipotez badawczych nie budzi zastrzeżeń. Na uznanie zasługuje staranny opis zastosowanych metod badawczych oraz wysiłek Doktorantki włożony w przeprowadzenie badań pilotażowych i zasadniczych.

W trzeciej części pracy Doktorantka przedstawiła rezultaty badań własnych dotyczących różnych aspektów komunikacji małżonków przed i po psychoterapii emocjonalno-stresowej, dyskusję rezultatów badań własnych z danymi literatury przedmiotu a także zakończenie, spis cytowanej bibliografii oraz dokumentację badań i zastosowanych metod do oceny jakości komunikacji małżeńskiej. Pierwsza część analiz koncentrowała się na

porównaniu uzyskanych rezultatów w *Kwestionariuszu Jakości Komunikacji Małżeńskiej* (opr. Alosziny i in.) przed i po interwencji terapeutycznej. Doktorantka wykazała, że badani uzyskali istotnie wyższe wyniki w zakresie wszystkich obszarów komunikacji (*zaufanie we własnej ocenie, zaufanie - ocena współmałżonka, porozumienie – ocena siebie, porozumienie – ocena współmałżonka, podobieństwa poglądów, wspólne symbole rodziny, łatwość komunikacji oraz psychoterapeutyczność komunikacji*). Uzyskane rezultaty wskazują na wysoką efektywność psychoterapii emocjonalno-stresowej, której wyrazem jest istotna poprawa jakości komunikacji małżeńskiej.

Kolejna część analiz dotyczyła rezultatów uzyskanych w *Kwestionariuszu Komunikacji Małżeńskiej* (opr. Kaźmierczak, Plopa) w zakresie wsparcia, zaangażowania oraz deprecjacji. Uzyskane rezultaty wykazały, że udział w psychoterapii emocjonalno-stresowej przyczynił się do istotnego wzrostu wsparcia i zaangażowania w komunikacji małżeńskiej oraz obniżenia poziomu deprecjacji. Tym samym potwierdzone zostały sformułowane przez Doktorantkę hipotezy badawcze odnośnie do znaczenia psychoterapii emocjonalno-stresowej dla poprawy jakości komunikacji małżeńskiej.

W mojej ocenie sposób statystycznego opracowania wyników badań jest poprawny - zastosowano statystyki opisowe (M ; SD), test porównań grupowych (t-Studenta) oraz istotności różnic (test d-Cohena). Analiza i interpretacja uzyskanych wyników badań nie budzi zastrzeżeń. Warto także dodać, że Doktorantka mimo, iż uzyskała pełne potwierdzenie sformułowanych hipotez badawczych, jest świadoma ograniczeń projektu badań i koniecznej ostrożności w interpretacji uzyskanych rezultatów w zakresie poprawy jakości komunikacji małżeńskiej oraz ich odniesienia do szerszej populacji małżeństw mieszkających na Ukrainie.

Z obowiązku recenzenta pragnę także wskazać na niedociągnięcia w opracowaniu uzyskanych rezultatów. Szkoda, że Doktorantka ograniczyła się do porównania całych grup, natomiast nie uwzględniła zmian w komunikacji małżeńskiej u kobiet i mężczyzn a także u osób zróżnicowanych ze względu na staż małżeński.

Podsumowanie całości

Przedstawioną mi do recenzji rozprawę doktorską pt. *Zmiana w postrzeganiu jakości komunikacji małżeńskiej u uczestników grupowej psychoterapii emocjonalno-stresowej na Ukrainie* oceniam pozytywnie. Doktorantka podjęła się zadania trudnego a jednocześnie ważnego w aspekcie poznawczym i klinicznym. Uzyskane rezultaty potwierdziły przyjęte hipotezy badawcze w myśl których udział małżonków w psychoterapii emocjonalno-stresowej może przyczynić się do poprawy jakości komunikacji małżeńskiej a przez to do

poprawy jakości ich związku. W części teoretycznej Doktorantka wykazała się dobrą znajomością literatury przedmiotu i wykorzystania zawartych w niej dotychczasowych osiągnięć naukowych na temat psychoterapii emocjonalno-stresowej oraz komunikacji małżeńskiej do opracowania projektu badań własnych. Podstawą weryfikacji hipotez badawczych były na początek badania pilotażowe a następnie badania zasadnicze małżonków - uczestników psychoterapii emocjonalno-stresowej. W mojej ocenie każdy etap realizacji projektu doktorskiego wiązał się z wysiłkiem Doktorantki, natomiast w sposób szczególny doceniam trud włożony w pozyskanie do badań populacji trudno dostępnej.

Ocena końcowa

W mojej ocenie rozprawa doktorska Pani mgr Żanny Staniszewskiej pt. *Zmiana w postrzeganiu jakości komunikacji małżeńskiej u uczestników grupowej psychoterapii emocjonalno-stresowej na Ukrainie* przygotowana pod kierunkiem naukowym Ks. dr hab. Pawła Landwójtowicza, prof. UO i promotora pomocniczego Ks. dra Pawła Brudka spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim wg Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. z 2003 r. nr 65 poz.595. Dz. U. nr 164 poz. 1365. Dz. U. z 2011 r., nr 84 poz. 455) i dlatego wnoszę do Rady Wydziału Teologicznego, Uniwersytetu Opolskiego o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Kierownik
Katedry Psychologii Klinicznej KUL
Stanisława Steuden
Stanisław Steuden
prof. dr hab. Stanisław Steuden